

І.В. БОЙКО

Національний дендропарк "Софіївка" НАН України
Україна, 20300 м. Умань, вул. Київська, 12а

ІСТОРИЯ ІНТРОДУКЦІЇ ТА СИСТЕМАТИЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ РОДУ *HOSTA TRATT.*

Висвітлено історію інтродукції видів роду Hosta Tratt. в Європу та Америку. Проаналізовано систематичне положення роду в системі квіткових рослин.

Природний ареал роду *Hosta Tratt.* (госта) розташований у Південно-Східній Азії. На думку вчених, предки роду виникли в Китаї, еволюціонувавши від лілієподібних предків. У китайському фольклорі є красива легенда, ніби богиня загубила свою шпильку, з якої і виросла прекрасна госта. Згодом рослини поширились на територію Японії, Кореї, Маньчжурії та Сахаліну. Госту здавна культивували в Японії, але ставлення до цієї рослини було неоднозначним. Деякі види гост були об'єктами поклоніння, вважались священними і їх висаджували біля храмів. А на рисових полях на півночі Японії селяни намагалися позбутися *Hosta montana* F. Maekawa як злісного бур'яну [9, 11].

В Японії та Китаї молоді листочки та черешки гост вживають в їжу, існують відомості про лікувальні властивості деяких видів. Сік з листя та черешків вживають при пухлинах, а розтертими в порошок та настояними на sake коренями лікують чиряки [2]. Відвар із сушеного листя використовують у разі зубного болю [1].

Незважаючи на те, що на батьківщині гост вирощували здавна, європейським ботанікам про ці рослини вперше стало відомо лише в 1712 р., коли Е. Кемпфер опублікував "Amoenitates Exoticae", який містив каталог японських рослин. Серед інших згадувались два таксони, які автор називав "Joksan, vulgo Giboosi *Gladiolus plantagenis folio*" та "Giboosi altera" [11].

Після публікації К. Ліннеєм "Species Plantarum" в 1753 р. та визнання запропонованої ним бінарної номенклатури як загальноприйнятої, згадані назви більше не використовували. У 1780 р. Карл Тунберг запропонував іншу назву відповідно до тогочасних правил — *Aletris japonica*. У 1784 р. він включив ці рослини до роду *Heimerocallis* (*Daylily*), помилково вважаючи їх *Heimerocallis japonica*.

У 1807 р. Р. Салісбері запропонував для роду назву *Saussurea*, але його пропозицію відхилили, оскільки на той час у родині *Asteraceae* вже був рід з однойменною назвою [11].

Хоча навколо назви та систематичного положення роду відбувались палкі дискусії, більшості європейських ботаніків рослини були відомі скоріше за описами та малюнками Кемпфера, а у вегетативному стані рослини мало кому доводилось бачити. Декілька сіянців *Hosta plantaginea* (Lam.) Asch. вдалося отримати з насіння, яке в 1784 р. привіз з Макао французький консул. У 1790 р. завдяки Г. Гібберту до Європи потрапило кілька вегетуючих особин *H. plantaginea* та *H. ventricosa* Stearn. Жителі Японії пильно охороняли природні багатства своєї батьківщини, тому збирання та вивезення рослин за її межі були суворо заборонені. Німецький лікар Ф. фон Зібольд зробив великий внесок у поширення гост. Працюючи в Японії, він першим запровадив там операції на очах, сприяв відкриттю офтальмологічних лікарень, за що отримав

виняткове право подорожувати країною та збирати колекцію рослин. У 1829 р. йому вдалося привезти зібрані гості до Європи. Він передав до Лейденського ботанічного саду 14 різновидів гост. Наступні 30 років, аж до самої смерті, Зібольд займався вирощуванням улюблених рослин та їх розповсюдженням [9, 11]. Дуже скоро гості поширилися по всій Європі, а з 1839 р. їх почали вирощувати і в Сполучених Штатах Америки.

У 1812 р. австрійський ботанік Л. Трагтіннік запропонував для рослин роду назву *Hosta* на честь свого сучасника Н. Хоста. Однак така назва була не зовсім коректною, оскільки вже існували *Hosta Jaquin* 1797 (= *Cornutia* L., 1753, *Verbenaceae*); *Hosta Vellozo* ex Pfeiffer (1874) (= *Horta*, *Vellozo*; = *Clavija*, *Ruiz-Lopez et Pavón*, *Myrsinaceae*) та *Hostia* Moench (1802) (= *Crepis* L., *Compositae*). Проте назву *Hosta Trattinnick* в 1905 р. затвердили на Віденському міжнародному ботанічному конгресі відповідно до вимог Міжнародного кодексу ботанічної номенклатури (ICBN) [11].

У 1917 р. німецький ботанік К. Шпренглер запропонував ще одну назву роду — *Funkia*, на честь Г. Функа. Пропозицію відхилили, але в результаті дискусії назва стала відомою [11]. Її часто використовують у деяких країнах Європи ("*Funkia*" — у Нідерландах та Скандинавських країнах та "*Funkie*" — у Німеччині). На сьогоднішній день рослина має дві назви: офіційну, загальновизнану та задокументовану — *Hosta Trattinnick* та неофіційну, але загальновідому та досить поширену серед професійних садівників та аматорів — *Funkia Sprengel*.

Питання щодо систематичного положення роду *Hosta* також є досить дискусійним. Близька спорідненість роду з *Agave*, *Samassia*, *Nemerocallis*, *Hesperocallis*, *Leucocrinum*, *Manfreda* та *Yucca* зумовила появу численних філогенетичних систем, прихильники яких довгий час не могли дійти єдиної думки [3, 4, 5, 7, 11—13].

У 1966 р. А. Тахтаджян помістив рід *Hosta* в родину *Liliaceae* поряд з *Hesperocallis* та *Leucocrinum* [4].

Подальші цитологічні дослідження, виявлення низки ембріологічних ознак та дані серології стали підставою для пропозиції щодо вилучення роду *Hosta* з родини *Liliaceae* та включення його до родини *Agavaceae*. Ця пропозиція була підтримана систематиками. В 1982 р. А. Тахтаджян визначає місцеположення роду *Hosta* вже в родині *Агавові* (*Agavaceae*), трибі *Гостові* (*Hostae*) [3].

У 1985 р. Р. Дальгрєн запропонував рід *Nemerocallis* підняти до рангу родини *Nemerocallidaceae*, а рід *Hosta* віднести до окремої монотипної родини *Funkiaceae* порядку *Asparagales* [7].

У 1988 р. у "*Kew Bulletin*" Метью визначив систематичне положення роду *Hosta* в родині *Hostaceae*. Відповідно до класифікації однодольних рослин, розробленої на основі аналізу восьми найбільш визнаних в світі класифікаційних систем рослин, починаючи з 1862—1863 рр. і до 1988 р., рід *Hosta* належить до родини *Hostaceae* [5]. Цю пропозицію підтримав і А. Тахтаджян [12].

Щодо кількості природних видів у роді *Hosta* також немає єдиної думки. Деякі дослідники намагались проаналізувати ситуацію, що склалася із визначенням меж роду. Вони зазначають, що це питання дуже складне та запутане [6, 11, 13]. Причиною цього є те, що багато видів було описано за гербарними зразками або вегетуючими особинами в умовах культури. Представники роду легко схрещуються між собою, гібриди характеризуються фертильністю пилку [10, 11, 13]. В природних місцезростаннях гібридизація лімітується географічною ізоляцією, тоді як в умовах культури ця перешкода зникає. Не маючи змоги порівнювати культивовані зразки з рослинами природних популяцій, їх часто помилково вважали видами. Тому, ймовірно, велика кількість видів є насправді садовими гібри-

дами та формами. Селекціонери зазначають, що часто сорти та гібриди гост утворюються при неконтрольованому схрещуванні [10]. Тому останнім часом для ідентифікації рослин поряд з макроморфологічними ознаками дедалі частіше використовують дослідження пилку та аналіз ДНК.

Після проведення серії палінологічних досліджень М. Чунг та С. Джонес вважають, що існує лише 22—25 природних видів [6]. Інший авторитетний дослідник роду *Hosta* — Г. Шмід називає цифру 43. Він виділяє в роді *Hosta* три підроди, а в їхніх межах — секції. На його думку, підрід *Hosta* включає єдиний вид *H. plantaginea*, підрід *Bryocles* — чотири секції: *Eubryocles*, *Lamellatae*, *Arachnantaе* та *Stoloniferae*; підрід *Giboshi*, своєю чергою, поділяється на секції *Helipteroides*, *Intermediae*, *Rynchophorae*, *Pinolepis*, *Tardanthae*, *Nipponosta*. В основу поділу на секції та підроди покладено морфологічні відмінності та географічну приуроченість видів. Так, у підроді *Bryocles* об'єднано види, що зростають у Китаї та Кореї, до складу підроду *Giboshi* ввійшли переважно японські види та *H. rektifolia*, що зростає на території Російської Федерації, до підроду *Hosta* — китайський вид *H. plantaginea* [11].

У 2001 р. Б. Зоневелд та Ван Ірен провели серію цитологічних досліджень та вивчили фертильність пилку методом фарбування. Автори також поділяють рід на підроди *Hosta*, *Bryocles* та *Giboshi*, але дещо по-іншому визначають їхню структуру. До підроду *Hosta* включають один лише вид *H. plantaginea* та його культивари, до *Bryocles* — три секції: *Stolonifera*, *Briocles*, *Lamellatae*, до *Giboshi* — чотири секції: *Helipteroides*, *Nipponosta*, *Pinolepis*, *Rynchophorae* [13].

Селекція роду *Hosta* відбувається швидкими темпами. До початку XIX ст. представниками роду *Hosta* могли милуватися лише жителі країн Східної Азії. В Японії гості вирощували близько тисячі років. До

Європи вони потрапили порівняно недавно, однак швидко поширились як цінна декоративна культура. В Україні посилений інтерес до рослин спостерігається лише протягом кількох останніх років, тоді як в США та країнах Західної Європи гості є дуже популярними. За останні десятиліття виведено багато нових сортів. Так, за даними *American Hosta Society* з 1969 по 1991 рік було зареєстровано 997 нових сортів, а до 2006 року їхня кількість зросла до 3555. Перелік їх наведено в Міжнародному реєстрі сортів. За літературними даними [8], рід *Hosta* є найбільш популярним серед трав'янистих декоративних рослин у США та посідає одне з перших місць за показником реалізації.

Культигенний ареал роду досить широкий. Завдяки високій декоративності та екологічній пластичності представники роду здобули загальне визнання. Нині вони представлені в колекціях більшості ботаничних садів, а в США, Японії та Нідерландах створені національні колекції роду *Hosta*. Величезні приватні колекції нараховують сотні і тисячі культиварів.

1. *Декоративные травянистые растения для открытого грунта.* — Л.: Наука, Ленингр. отд., 1977. — Т. 2. — 459 с.

2. *Егорова Е.М.* Дикорастущие декоративные растения Сахалина и Курильских островов. — М.: Наука, 1977. — 254 с.

3. *Жизнь растений* / Под ред. А.Л. Тахтаджяна. — М.: Просвещение, 1982. — Т. 6. — 584 с.

4. *Тахтаджян А.Л.* Система и филогения цветковых растений. — М.; Л., 1966. — 611 с.

5. *Brummitt R.K.* Vascular plant Families and Genera. — Kew: Royal Botanical Garden, 1992. — 350 p.

6. *Chung M.G, Jones S.B.* Pollen morphology of *Hosta* Tratt. (Funkiaceae) and related genera // *Bulletin of the Torrey Botanical Club.* — 1989. — **116**, N 1. — P. 31—44.

7. *Dahlgren R.M.T., Clifford H.T., Yeo D.F.* The Families of the Monocotyledons (Structure, evolutions and taxonomy). — Berlin; Heidelberg; New York; Tokio: Springer Verlag, 1985. — 501 p.

8. *Fausey B., Heins R., Cameron A.* Environmental influences on the physiological responses of hosta // *Hosta J.* — 1999. — N 30. — P. 62—67.

9. *Grenfell D., Shadrak M.* The color encyclopedia of Hostas. — Portland; Cambridge: Timber Press, 2004. — 408 p.

10. *Micheletti T.* Lotsa hosta // *Am. Nurseryman.* — 1996. — 184 (12). — P. 30—37.

11. *Schmid G.W.* The Genus Hosta. — Portland: Timber Press, 1991. — 480 p.

12. *Takhtajan A.* Diversity and classification of flowering plants. — New York: Columbia University Press, 1996. — 643 p.

13. *Zonneveld B.J.M., Van Iren F.* Genome size and pollen viability as taxonomic criteria: Application to the Genus Hosta // *Plant Biology.* — 2001. — N 3 (2). — P. 176—185.

Рекомендувала до друку
А.І. Жила

И.В. Бойко

Национальный дендропарк "Софиевка"
НАН Украины, Украина, г. Умань

ИСТОРИЯ ИНТРОДУКЦИИ И СИСТЕМАТИЧЕСКОЕ
ПОЛОЖЕНИЕ РОДА HOSTA TRATT.

Освещена история интродукции видов рода Hosta Tratt. в Европу и Америку. Проанализировано систематическое положение рода в системе цветковых растений.

I.V. Boyko

National Dendrological Park *Sofiyivka*, National
Academy of Sciences of Ukraine, Ukraine, Uman

THE HISTORY OF INTRODUCTION
AND SYSTEMATICS OF HOSTA TRATT. GENUS

The history of introduction of Hosta Tratt. species in Europe and America is observed. The position of genera Hosta Tratt. in the flowering plants systematic is analyzed.